

Maren Hartman

Mobil megértés

Kristóf Nyíri (szerk.): *Mobile Understanding: The Epistemology of Ubiquitous Communication*. Bécs, 2006, Passagen.

Nyíri Kristóf, mobil kommunikációval kapcsolatos filozófiai értekezések jól ismert szerzője és számos kötet szerkesztője nemrégiben jelentette meg a *Mobile Understanding: The Epistemology of Ubiquitous Communication* című kötetet. E gyűjteményes kötet alapját a Nyíri által megszervezett évenkénti konferenciasorozat legutóbbi, ötödik konferenciájának anyaga képezi. A mobil telefónia implikációit társadalomtudományi szempontból elemző kutatást a *T-Mobile* támogatja. A projekt 2001-ben indult, s eredményei eddig három magyar, egy német és öt angol nyelvű kötetben láttak napvilágot. A konferenciák és a kötetek megmozdították a mobil telefónia kutatóinak nemzetközi közösségét. A fontosabb kutatók legtöbbször részt vett ezeken az eseményeken és/vagy tanulmányokat közölt Nyíri köteteiben. A jelen kötetben érdekes azt látni, hogy ez a jelentős esemény és kiadvány-sorozat a mobil kommunikációnak (vagy inkább: a „mobil megértésnek”) egyre alapvetőbb, s mindinkább filozófiai kérdései felé fordul. A kötet a bevezetést követően öt részből áll: 1. „Mobiles and the History of Communication”, 2. „Mobile Thinking”, 3. „Mobile Learning”, 4. „Sounds and Images”, 5. „The Symbolic Mobile”. Nyíri sorozatának ebben a kötetében tehát a kogníció és a tanulás azon potenciális változásainak megértése áll, amelyek együtt járnak a mobiltelefonnak mint a tanulás kognitív architektúráját megváltoztató oktató eszköznek a használatával.

Ez a nagyfontosságú kérdés – azaz a kogníció változása – és a filozófiai szemléletmód egyszerre erőssége és gyengéje is e magával ragadó és gazdag könyvnek. Összességében a könyv számos cikkének szokatlan hangvétele, valamint a gondolatébresztő állítások üdítően hatnak. Az egyes elképzelések vitathatóan tűnhetnek, de épp ebben áll varázsuk. Az egyes hipotézisek és a teoretikus keretrendszer már problematikusabbak. Ennek köze lehet saját háttérremhez is: média- és kommunikációkutatóként némelyik filozófiai vitát érdektelennek találtam. Ám ezen túlmenően attól is tartok, hogy néhány állítás egyszerűen túlságosan eltávolodik a mobiltelefonok tényleges használatától és annak szociokulturális következményeitől, s így nem járul hozzá jelentősen a témakörrel elmondottak gazdagításához. A következőkben röviden tárgyalok néhány tanulmányt, hogy nyomatékosítsam ezt a meglátásomat.

A könyv azzal a Nyíri bevezetőjében felvetett állítással kezdődik, miszerint a mobil kommunikáció mára igen elterjedté vált a legtöbb (nyugati) társadalomban, és ennek a terjedésnek néhány esetben radikális, többnyire fokozatosan megjelenő következményei voltak a társas életre nézve. Nyíri a változás jól ismert példáit említi, a gyermekkori kapcsolatoktól kezdve a médiahasználatban bekövetkező változásokig. Ennél is érdekesebb, hogy Nyíri szerint „e kötet valódi előrelépésnek tekinthető azon az úton, melyen a mobil telefónia fő témává válik, és valóságos fogalmi környezetet kínál a társadalomtudományokban.” (18. o.) A magam részéről – egy

mobil kommunikációval kapcsolatos konferencia szervezőjeként és ugyanezen a területen tevékenykedő szerkesztőként – szkeptikus vagyok az efféle nézetekkel kapcsolatban. A média- és kommunikációtanulmányokban ugyanis még mindig marginális figyelem fordul a mobil kommunikáció felé. Végül is ez a megközelítés az interperszonális kommunikációval foglalkozik, és ezért látszólag csekély jelentőségű. Így aztán még fontosabb, hogy Nyíri könyve (a hasonlókkal egyetemben) határozottan segít ennek az idejétmúlt nézőpontnak a megkérdőjelezésében, és különböző perspektívákat nyit a mobiltelefonnak mint a társadalmi változás egyik fő forrásának vizsgálatához.

A társadalmi változásról szóló vita, amivel leginkább Ian Hacking, Demeter Tamás, James Katz és Stefan Bertschi cikkeiben találkozunk, termékeny és megvilágító erejű. Ők a radikális, illetve elhanyagolható változásokra vonatkozó egyértelmű értékelésük ellenére is felvillantják a kompromisszum lehetőségét. Ez a kompromisszum egy olyan álláspont lenne, hogy a mobiltelefon összefüggésben áll szélesebb társadalmi változásokkal, amelyek fokozatosan mentek végbe az elmúlt néhány évben, ám önmagában nem változtatott meg semmit radikálisan. A társas kapcsolatok megváltoztak, s a mobiltelefon ennek a változásnak az egyik megnyilvánulása, de nem tekinthető a változás közvetlen forrásának.

Ez az enyhe szkepticizmus jellemzi a kötetet nyitó tanulmányokat, és ez a kiindulópontja a „Mobiles and the History of Communication” című fejezetben Ian Hacking kommunikációs műfajokról szóló írásának, valamint Demeter Tamás tanulmányának is, amely a kommunikáció különböző formáinak jelentőségével foglalkozik. Hacking az új műfaj előre nem látott reflexív hatásaira koncentrálna. Szerinte azonban végül nem sok minden fog változni, mivel ragaszkodunk a régi elképzelésekhez, és továbbra is ugyanazon a módon fogunk érzékelni, ahogyan jelenleg is a „valós” világban. Ahelyett, hogy a jövőben az audiovilágra koncentrálnánk, inkább megpróbálunk majd a lehető legközelebb kerülni ahhoz, amit már megszoktunk. A változás lehetősége így kérdésessé válik. Demeter ugyanakkor azzal kezdi, hogy különbséget tesz szignifikáns és nem szignifikáns kommunikáció között. Azt állítja, hogy a mobil kommunikáció ez idáig nem vált a szignifikáns kommunikáció részévé. A szignifikáns kommunikáció szerepe ugyanis a tudás továbbításával és reprodukálásával kapcsolatos. Demeter nem tagadja, hogy a mobiltelefonok révén megjelenhet a változás lehetősége, de azt a tényt hangsúlyozza inkább, hogy ez csupán egyéb társadalmi változások hosszú távú következményeként valószínű. A mobiltelefon önmagában nem kognitív eszköz, s ebből kifolyólag kognitív hatásai is korlátozottak. Demeter ennek megfelelően korlátozottnak látja a változás lehetőségeit is.

Mindkét megközelítés további alátámasztását nyújtja Maurizio Ferraris „Where Are You? Mobile Ontology” című cikke. Ferraris találoán rámutat arra, hogy a mobil írásbeli kommunikációra is használatos, és mint ilyen, elsősorban tárolóeszköz. Tulajdonképpen a gép foglal össze mindent, hiszen „segítségével tudunk regisztrálni, csatlakozni a rögzítőrendszerekhez, ellenőrizni bankszámlánkat, fizetni a megvásárolt javakért és adományokat küldeni a szökőár áldozatainak.” (52. o.) Ferraris számára lényeges, hogy önmagában ez nem jelent kommunikációt, csupán rögzítést. A mobilnak ez a természete így azt sugallja, hogy nem válik fő témává a kommunikáció teoretikusai számára. De talán kiterjeszhetnénk Ferraris gondolatait, és gondolkozhatnánk a rögzítésnek a kom-

munikációban betöltött szerepéről. Úgy tűnik, hogy szükség is van ezekre a gondolatokra.

Hasonlóan fundamentális módon közelítenek a kötet második, „Mobile Thinking” című részének tanulmányai is a témához. Andrew Brook és John Preston egyaránt azt vizsgálja, hogy hol és hogyan illeszkedik a mobiltelefon (vagy a *Blackberry*) a kognitív rendszerünk „elhelyezkedésével” kapcsolatos vitába. Brook válasza az externalizmus kontra „kiterjesztett elme” vitában az, hogy a mobil nem része kognitív rendszerünknek. Preston ugyanezen érvelés szellemében folytatja, de hangsúlyozza, hogy „az általunk kifejlesztett, testen kívüli források a külső raktározásnál és a gondolatok átvitelénél sokkal többet nyújtanak.” (73. o.) Ezért nem szabad alábecsülnünk a testen kívüli kognitív erőforrások szerepét. Kondor Zsuzsanna ezt elfogadva hajlamosabb a kognitív nézőpontot (a kiterjesztett elme elméletét) támogatni. Érvelésében a számítógépes hálózatok szolgálnak vonatkoztatási pontként a kiterjesztett elme lehetőségének bemutatásához. Ez jól illeszkedik a fejezet utolsó tanulmányához, melyben Nyíri Kristóf fontos kérdéseket vet fel a kollektív gondolkodás természetéről. Szerinte is döntő fontosságú gondolkodásunkban a mindenütt jelenlevő hálózatba kapcsolt kommunikáció (és az ezt megalapozó technológia). Nem annyira lezárva a vitát, mint inkább újabb aspektusát nyitva meg, Nyíri nem pusztán a memória és a gondolkodás kérdéseit vizsgálja, hanem a képek szerepét is ezekben a folyamatokban. A mobiltelefonok csak kis szerepet játszanak az ilyen gondolatokban, de ez a szerep jól példázza a jelenlegi változásokat.

A könyv „Mobile Learning” című harmadik része folytatja a gondolkodásban bekövetkező potenciális változások vizsgálatát. Mindazonáltal én ezt a részt – a könyv legerjedelmesebb részét – találtam a leginkább problematikusnak. Habár összhangban van az átfogó episztemológiai gondolattal, a cikkek többsége keveset nyújtott a mobil kommunikációval kapcsolatban. A legtöbb cikk – Louise Mifsudnak a PDA-k osztálytermi használatáról szóló cikkétől eltekintve, amely megmutatja, hogy a kontextus és a média által nyújtott lehetőségek észlelése a felhasználó részéről döntő fontosságú e lehetőségek hasznosságának megítélésekor – általánosságban szól a tanulásról. A formális és az experienciális tanulás hagyományos megkülönböztetésének megkérdőjelezése (vagy a formális, a nem-formális és az informális közötti megkülönböztetés megkérdőjelezése Benedek András írásában) hasznos lehet. A Mike Sharples által erre a kihívásra adott válasz, miszerint a tanulást mint „kontextusban zajló beszélgetést” fogjuk fel, jól illeszkedik Markus F. Peschl írásához, melyben a szerző a tanulást kettős visszacsatolásként magyarázza. Mindemellett – bár a mobil a tanulás szokatlan formáit segítheti elő és mint mozgó kommunikációs eszköz döntő fontosságú – a változásokról szóló állítások kissé túlzónak tűnnek. Inkább így tenném fel a kérdést: mit tehetünk konkrétan? Mi a specifikus a mobil kommunikációban, annak (potenciális) mobilitása mellett? Véleményem szerint ezeket a kérdéseket a szerzők nem tisztázzák adekvát módon.

Számomra a könyv ötödik, „Sounds and Images” című része sokkal többet tesz hozzá a tanulást illető következmények témaköréhez, bár nem foglalkozik ezzel a kérdéssel explicit módon. Ez a rész azzal a Richard Coyne és Martin Parker írásában található alapvető állítással kezdődik, hogy a hang képes már létező határok átrajzolására. Coyne és Parker a „nem-hely” fogalmát használják állításuk nyomatékosítására. Ebben

az az érdekes, hogy a hangot nem jelentéshordozóként, hanem térbeli kategóriaként veszik tekintetbe. Ez a meglátás rezonál arra a zavarodottságra, amelynek a kutatók a mobil kommunikációban a „nem-létező tartalom” kapcsán adtak hangot. Ez a „nem-létező” tartalom arra szolgál, hogy biztosítsa jelenlétünket a világban – ez a fatikus funkció. Ennek a tanulásban betöltött szerepe érdekes kutatási terület lehetne. Emellett ez a téma visszavezet bennünket a kollektív gondolkodásról alkotott fogalmakhoz és a kommunikatív hálózatok természetéhez. Elképzelhető, hogy a tanulás nem annyira a tartalom, hanem inkább a kontextuson és a hálózatokon, valamint önmagunk (hasznosnak és szükségesnek tekintett) jelenlétének általános visszaigazolásán alapszik.

Fumitoshi Kato tanulmánya ugyanakkor a kameratelefonokról, mint kutatási (és egyúttal pedagógiai) eszközökről szól. Kato odáig megy, hogy kijelenti: a telefonok elősegítik a közösségek létrehozását. Ez még a fentieknél is problematikusabb, mivel a közösség fogalma nincs tisztán definiálva. Cikke mindazonáltal segít kétségbe vonni a mobiltelefonnal foglalkozó kutatásokra jellemző etnografikus jelleget. Nicola Döring, Christine Dietmar, Alexandra Hein és Katharina Hellwig írásai már aggályosabbak. Ők az MMS-üzeneteket különböző témák szerint kategorizálják. Ez a rész elméleti szempontból nem tűnik igazán mélyrehatóknak, de legalább új adatokkal szolgál és emlékeztet az MMS-ek médiakutatásban való felhasználásának etikai vonatkozásaira. Alina Ganea és Gina Necula írása a mobil kommunikáció mint diskurzus témájában tovább nyomtatékosítja, hogy a nevelési háttér irányítja és korlátozza is olvasói vágyainkat és szükségleteinket. Ganea és Necula cikke elsődlegesen a nyelvi jellegzetességekre koncentrál, és egészen konkrétan a nyelvészek érdeklődésére tarthat számot. Ez mindenképp fontos (különösen, ha szem előtt tartjuk Ferraris állítását, hogy a mobil szöveges eszköz), de eléggé szűk terület.

A könyv záró része a „Symbolic Mobile” témáját tárgyalja, kétféle szempontból: James Katz bizonyos spirituális aspektusokat vizsgál, Stefan Bertschi pedig a médium egyes reprezentációit tekinti át. Katz a mobiltelefon használata és a spiritualitás közötti kapcsolódási pontok érdekes listájával szolgál. Végül azonban kijelenti, hogy „valójában csupán korlátozott önünk visszhangjával kommunikálunk” (237. o.), és ezek a korlátok nem tűnnek el egyszerűen. Bertschi szintén kritikus abban az értelemben, hogy provokatív illusztrációját adja annak, hogy miként gondolkozhatunk a mobiltelefonokról és azok kulturális hatásáról. A médiumról alkotott egyedi reprezentációink elég világosan meghatározzák annak használatát. Bertschi a zaj és a szellem metaforáját használja ahhoz, hogy gondolkodásra serkentsen ezekkel a jelenségekkel kapcsolatban. Habár maguk a metaforák vitathatók, Bertschi megközelítése – a médiumra vonatkozóan általunk használt metaforák elemzése – felettébb hasznos. Az ő cikke jó zárzó a fejezethez, hiszen az egész kérdéskört metasinten elemzi. Ezt a tényleges használat gyakorlati részleteivel egyesítve igen gazdag leírását adná a mobiltelefonok használatából adódó kulturális és kognitív következményeknek.

Összességében elmondható, hogy számos cikk szokatlan hangvétele és a gondolatébresztő megállapítások valóban üdítőek. Az esszégyűjtemény megpróbál új és kevésbé felhasználóközpontú szemszögből közelíteni a mobil kommunikációhoz, s gyakran jár sikerrel. Szerintem nem minden megközelítés éri el célját – de a kísérlet, hogy bemutassák őket, kétségkívül sikeres. Megéri elolvasni ezt a könyvet – nem csupán a

mobil telefónia kutatóinak (akik egy ideje a „mobiltelefon” elnevezés elhagyásáról vitatkoznak), hanem azoknak a kutatóknak is, akiket a jelenlegi társadalmi változások *általában* érdekelnek. Azáltal, hogy néha zavarba ejtő, gyakran provokatív és kétségtelenül gondolatébresztő tanulmányokat közöl, ez a könyv nagymértékben hozzájárul a további kutatásokhoz. A „Mobile Learning” című rész néhol nem igazán egységes és a filozófiai nézőpont összességében kissé erőltetett, ezek a fogyatékoságok azonban nem jelentősek. A könyv fontos kiindulópont a mindenütt jelenlévő kommunikáció episztemológiájának tanulmányozásához.

Fordította: *Sivadó Ákos*

Maren Hartmann

Kommunikációkutató, a Brémai Egyetem oktatója és az Európai Kommunikációkutatói és Oktatási Egyesület (*European Communication Research and Education Association, ECREA*) „Digitális kommunikáció és kultúra” szakosztályának vezetője. Korábban különféle más európai egyetemeken végzett oktató és kutató munkát. Kutatási területei: kvalitatív kutatási módszerek, médiahasználat a mindennapi életben, kiberkultúra, mobil média, a fiatalok médiahasználat. A University of Westminsteren készített doktori disszertációja *Technologies and Utopias: The cyberflaneur and the experience of 'being online* címmel jelent meg. *A Domestication of media and technology* és a *Mobile Communication in Everyday Life* című könyvek társszerkesztője.
E-mail: maren.hartmann@uni-bremen.de